

LAUDÁCIÓ

Tisztelt Közönség, kedves Díjazottak!

Több mint negyedszázada annak, hogy visszavonhatatlanul beleszerettem a drámatörténeti kutatásokba. Varga Imre és Pintér Márta kis kötetében (*Történelem a szípadon: Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században*, Budapest: Argumentum, 2000, Irodalomtörténeti füzetek) olvastam, a Márta által jegyzett bevezető fejezetben, az előadások szcenikai elemeit áttekintő résznél az állatszereplőkről, hogy a pozsonyi evangélikus iskolában 1659-ben „a felhőkből kétféjű sas szállt le és repülte körbe a színpadot [...] Csíksomlyón egy veréb repült ki Júdás lelkeként, a passióhoz pedig élő szamarat használtak”. Ez utóbbi szereplő sorsán azóta többször is mélyen elgondolkodtam, és azóta is eszembe jut, valahányszor filológiai vagy hermeneutikai, szövegértelmezési kérdésekkel kerülök szembe. Vajon a szamar mennyire volt tisztában saját jelentésével és jelentőségével, a történettel, aminek felidézésében részt vett? Hány nyelven értett? (A darabok latin nyelvű részeit is fogta, vagy csak a magyar szöveget?). Felismerte-e a Mária-planctusok verses jellegét? Egyelőre maradjunk annál a verziónál, hogy irodalmilag és teológiailag képzetlen lévén, a csodának tulajdonította saját úri jó dolgát, a passiójáték begyakorlásának és előadásának idejére. Kényelmes fészerben alhatott, bőven kapott abrakot, és az ünnep idejére mentesült a teherhordás kötelmei alól, más feladata nem is maradt, mint csendes alázattal körbe hordani Krisztus urunkat a nézők előtt, és közben lehetőleg nem piszkítani a színpadra.

Körülbelül ebben a helyzetben érzem magam, amikor a díjazottak által képviselt alkotói közösség elmúlt évtizedekben végbevitt dolgait kellene felidézni: a csodák sorának értelmezésére nem vállalkozhatom, de néhány eseményt a kellő alázattal mégis megemlítenék. A díjat ugyanis most ketten kapják, és egy könyvre kapják (az RMDE XVIII. század 6. *Ferences iskoladrámák* című alorozatának hatodik, záró kötetére, a *Csíksomlyói magyar és latin nyelvű drámák, töredékek a 18. századból* összeállítására, ami összesen 16 dráma, illetve drámatöredék szövegét közli, szövegkritikai jegyzetekkel, tartalmi összefoglalókkal, forráshelyekkel, az előadásokra vonatkozó adatokkal, valamint tárgyi és nyelvi magyarázatokkal). Ez a nagy filológiai felkészültséget igénylő, impozáns munka kétségkívül a sorozatszerkesztőket és egyúttal a jelen záró kötet szerkesztőit, Demeter Júliát és Pintér Márta Zsuzsannát dicséri (a sajtó alá rendezésben még közreműködtek: Medgyesy S. Norbert, Benei Bernadett, Jusztin Péter, Rédey-Keresztény János és Kővári Réka). Mindenki tudja és érzi azonban, hogy a Klaniczay-díjjal valami sokkal többet és nagyobbat kíván jutalmazni a kuratórium és a régi magyaros szakmai közvélemény. Azt a csodát, hogy egy nagyot vállaló kutatóprogram be is fejeződött, az annak keretében koncipiált monumentális szövegkiadás-sorozat utolsó alorozatának utolsó kötete is elkészült. Az iskoladrámák kutatására 1980-ban az Irodalomtudományi Kutatóintézetben megalakult Régi Magyar Dráma Kutatócsoport, Varga Imre, majd Kilián István irányításával, változó intézményi keretek és finanszírozási formák között végig vitte az eredetileg vállalt programot, és egy korábban csak körvonalában és töredékeiben ismert irodalmi tájat tett föl a térképre. A feledhetetlen, kedves emberre, az örök mókamesterre könnyű emlékezni, nekem is van személyes emlékem, amikor – félig tréfából, félig kénytelenségből – az MTA-n rendezett régi Cini Alapítványi konferencián ékes latinsággal olvasta fel előadását. A körülöttem ülő olasz kollegák (kapcsolattörténeti konferencia volt) eleinte levegőt sem kaptak a meglepetéstől, aztán vastapsban kitörve ünnepelték a varázslót, aki nemcsak elbeszélte, hanem

performatív aktussal színre is vitte a régi magyar kultúra latin-magyar kétnyelvűségét (hiszen az előadás is erről szólt). Az viszont csak az élete utolsó éveiben, majd halála után közreadott emlékező írásokból, Medgyesy S. Norbert bibliográfiájából, a pályaképet összegző tanulmányokból derült ki, legalábbis a fiatalabb nemzedékek számára, hogy milyen nagyságrendű iskolateremtő mestert ismerhettünk, milyen invenciózus és hatalmas munkabírású, a végletekig kitartó, szinte makacs anyagfeltáró filológust, aki olyasmit ért el, amit kevesen ebből a szakmából: komoly társadalmi hatást, a szélesebb értelemben vett közönség ízlésének, közösségi tudatának befolyásolását. Kilián István most is jelen van, még ebbe az utolsó kötetbe is került egy általa sajtó alá rendezett szöveg (az Assisi Szent Ferenc életét feldolgozó játék), de amit róla mondok, érvényes a ma díjazottakra, tanítványainak első körére is. Persze a másodikra és harmadikra ugyancsak. (Van, aki az első tanítványok közül már nincs velünk: Cziribula Katalin.)

Pintér Márta Zsuzsanna és Demeter Júlia ugyancsak ebbe a körbe tartoznak. Szinte a kezdetektől fogva közreműködtek mind az anyagfeltárásban, mind a társtudományok felé nyitásban, az interdiszciplináris kapcsolatok keresésében, mind pedig a legjobb értelemben vett népszerűsítésben. A pályázatoknak nem volt még kötelező eleme a „társadalmi hatás” rubrika, de ők erre is mindig figyeltek. A nagyközönség (valójában: kis közönség ez is) nem kritikai kiadásokat olvas, hanem igényes válogatásokat és feldolgozásokat. Nekem személyesen irodalmi élményként is sokat jelentett a Demeter Júlia által szerkesztett csiksomlyói válogatás („*Nap, hold és csillagok, velem zokogjatok*”, Budapest: Argumentum, 2003). Sokat tanultam – politikai eszmetörténeti kutatásaimban is – Pintér Márta Varga Imrével közösen írt, korábban említett kismonográfiájából, a 17–18. századi magyar történelmi tárgyú iskoladrámákat feldolgozó *Történelem a színpadon*-ból. Ebben is a mesterüket követték. Még egyetemista koromból emlékszem, mekkora népszerűséget szerzett a régi magyar drámának az 1987-es Kobzos Kis Tamás-féle nagylemez, amelyen hallható volt a Kilián István által felfedezett, a 17. század első feléből származó régi magyar betlehemes játék. Az újabb nemzedékek pedig elérik a fiatalabbakat. Saját kislányom jut eszembe, néhány éve mekkora örömmel jött haza egy nyári táborból, ahol bizonyos „Norbi bácsi” énekelt, mókázott velük – azt már elég volt nekem tudni, milyen szellemi genealógia örököse és közvetítője volt Norbi bácsi (Medgyesy S. Norbert).

A mai díjazottak vitték igazi sikerre az interdiszciplináris kezdeményezést is, drámatörténeti konferenciák sokaságán teremtve párbeszédet folkloristák és zenetudósok, színháztörténészek és művelődéstörténészek, nyelvészek, irodalomtörténészek, művészettörténészek között. Ráadásul ezek az egri konferenciák már jó ideje nemzetközi események, és főként a közép-európai régióból (Csehország, Lengyelország, Ausztria) érkező kollegák számára adnak lehetőséget a folyamatosan feltárt történeti anyag komparatista szempontú értelmezésére. Szabadabb iskolai formában ugyan, de jelképesen, s talán valóban is sok minden megvalósult itt az iskolai színjátszás egykori céljaiból, az erkölcsi, politikai és történeti nevelésből, az immár regionálissá tágult identitás megalapozásából. A drámakutatók ma már sok határon átnyúló hálózatot hoztak létre, tapasztalataikra bőven építhetnek a felsorolt társtudományok kutatói, a majdani szintézisek szerzői is. (Akik ebben máris sok segítséget kaptak. Gondoljunk csak bele: a drámaszövegek kiadásai során adatbázisok és az értelmezést is segítő monográfiák sora született, nem beszélve a konferenciakötetek sokaságáról.)

A Régi Magyar Drámai Emlékek kötetei pedig a szűkebben vett irodalomtudományban is nagy tekintélyt szereztek a csapatnak. Az első, még Varga Imre által jegyzett protestáns, pálos és jezsuita iskoladráma-köteteket követte a Kilián-féle minorita iskoladrámák gyűjteménye, majd a Pintér Márta Zsuzsanna és Demeter Júlia közreműködésével készült *Piarista iskoladrámák* vaskos kötetei

a kétezres évek elején, végül 2009-ben megindult a csíksomlyói anyag közlése, a *Ferences iskoladrámák* sorozata, amelynek mind a tudományos, mind a művészi-társadalmi jelentősége nehezen felmérhető. A sorozat a csíksomlyói obszerváns ferencesek előadásainak szövegkönyveit illetve programjait közli, az utolsó kötetekben már angol jegyzetanyaggal és kivonatokkal. A legkompaktabb forrásanyag a történelem viharáiban szinte csodaként fennmaradt (orgonába, majd szobortalapzatba rejtett) *Liber exhibens actiones parascevicas* gyűjteménye volt, a nagypénteki passiójátékok szövegkönyveivel. Az imént az mondtam, ismeretlen művelődéstörténeti tájat térképezett fel a szövegkiadó vállalkozás. A csíksomlyói anyag magyar nyelvterületen az egyetlen olyan, kiemelkedő jelentőségű szövegtörzset, ahol egyfelől a barokk kultúra populáris regisztere (azon belül pedig a ferences lelkiség hatása és működési mechanizmusa) tanulmányozható, másfelől világosan látszik, hogy a magyar nyelvű irodalomban is lejátszódott az folyamat, melynek délszláv párhuzamát Lukács István kutatásaiból ismerjük, s melynek során a planctusok körüli dramatikus szövegburjánzás a korabeli elit irodalomnál sokkal tágabb közönséget volt képes megszólítani, bevonni az irodalmi kommunikációba.

Az alsorozat első négy kötete a *Liber exhibens actiones parascevicas* közlése, az ötödik kötet két másik, kisebb, de még mindig egységes gyűjteményt adott közre, a tavaly megjelent utolsó, hatodik kötet pedig a bizonytalan datálású, vegyes (magyar-latin) szövegeket közli, a fennmaradt töredékekkel együtt. A füzetes anyag könnyebben pusztult, a korrekt kiadás talán a korábbinál is nagyobb textológiai és filológiai erőfeszítést követelt. A forrásokat illetően gazdag és rétegzett háttér rajzolódik ki, a jezsuita drámaszövegektől az emblémáskönyvekig. A kiadás nagy tömegű adatot tárt fel, a szerzők, a rendezők, a másolók személyéről, az előadások részleteiről, körülményeiről, a díszletről, a színpadról, az énekelt részek zenei forrásairól. Ennek az apparátusnak a lényegi része angolul is szerepel a kötetben, így lehetővé teszik annak használatát a magyarul nem tudó kutatók számára is.

Visszatérve a bevezető gondolatra: ha akarná, még a passiójátékok számára és a laudáció szerzője is bőségesen tudna belőle saját helyzetére, önmaga hatástörténeti pozíciójára reflektálni. Ha nem teszi, az csak azért van, mert szívesebben adja át magát a játék örömeinek, a csoda élvezetének, a magyarázatot pedig ezennel a kiadás készítőire, a két díjazottra testálja.

Bene Sándor

Bibliográfia a laudációhoz

A Kilián István 80. születésnapjára készült kötet: <https://www.reciti.hu/2013/961>

A publikációk PDF-je ugyanott:

<https://reciti.hu/wp-content/uploads/Kilian80biblio.pdf>

Digitálisan elérhetőek: <https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/sorozatok/rmde/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/protest%C3%A1ns-iskoladr%C3%A1m%C3%A1k-i/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/protest%C3%A1ns-iskoladr%C3%A1m%C3%A1k-ii/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/minorita-iskoladr%C3%A1m%C3%A1k/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/p%C3%A1los-iskoladr%C3%A1m%C3%A1k-kir%C3%A1lyi-tanint%C3%A9zm%C3%A9nyek-katolikus-papneveld%C3%A9k-sz%C3%ADnj%C3%A1t%C3%A9kai/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/jezsuita-iskoladr%C3%A1m%C3%A1k-ismert-szerz%C5%91k/>

<https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/muvek/r%C3%A9gi-magyar-dr%C3%A1mai-eml%C3%A9kek-xviii.-sz.-iv/>

RMDE XVIII. század 6. Ferences iskoladramák

6/1.

https://real-eod.mtak.hu/19274/1/ferences_iskoladramak_i.pdf

6/2.

https://real.mtak.hu/129570/1/RMDE_6_2_nyomdai.pdf

6/3.

https://real.mtak.hu/129620/1/RMDE_6_3_nyomdai.pdf

6/4.

<https://real.mtak.hu/154730/1/Ferences%20iskoladr%C3%A1m%C3%A1k%20IV..pdf>

6/5.

<https://real.mtak.hu/181181/7/RMDE%20XVIII.%20sz.%205%20Cs%C3%ADksomly%C3%B3%205%20beliveknyomdaokt6.pdf>

6/6

<https://www.szaktars.hu/balassi/view/demeter-julia-pinter-marta-zsuzsanna-szerk-ferences-iskoladramak-vi-csiksomlyoi-magyar-es-magyarlatin-nyelvu-dramak-toredekek-a-18-szazadbol-2025/?pg=1&layout=s>

A Balassi kiadó összes kötete között az Arcanum honlapján minden ferences kötet fõnt van

<https://www.arcanum.com/hu/>

és a Szaktársban is, pl. az utolsó, 2025-ös kötet.